

RAZLIKE I SLIČNOSTI NA SKALI EMOCIONALNE NESTABILNOSTI ADOLESCENATA SRBIJE I CRNE GORE

Prof. dr.sci. Borislav Đukanović⁴⁷

Univerzitet Donja Gorica, Podgorica, Crna Gora

Doc. dr.sci. Irena Petrušić

Univerzitet Adriatik, Fakultet za menadžment Herceg Novi, Crna Gora

Abstrakt: U ovom istraživanju na prigodnim uzorcima od 2803 adolescenata/adolescentkinje iz Srbije i 1123 iz Crne Gore putem elektronske ankete prvi put je primenjena Skala emocionalne nestabilnosti sa 18 ajtema, specijalno konstruisana za potrebe istraživanja. Dominiraju depresivno-anksiozni simptomi, tipični za adolescentni period (socijalno povlačenje, promene raspoloženja, napetost, potištenost, bezvoljnost, sklonost bezrazložnim svađama). Statistiki Warimax faktorske analize pokazali su dobra metrijska svojstva Skale. Izdvojila su se tri faktora, od kojih je prvi izrazito jači od ostala dva. Prvi faktor karakterišu depresivno neurotična reaganja zbog roditeljskog nerazumevanja i emocionalnog odbacivanja adolescenata/adolescentkinja, što je samo potvrdilo prethodnu deskripciju skale. Drugi faktor je faktor ambivalentnog odnosa prema školi i učenju, dok treći faktor uključuje pojave koje ukazuju na teške oblike devijantnog ponašanja. Adolescenti/adolescentkinje iz Crne Gore prolaze kroz težu adolescentnu krizu nego u Srbiji, karakterisanu depresivnošću, dezorijentacijom, naglim izmenama raspoloženja, suicidalnim idejama, nemogućnošću kontrole afekata i emocija, osećanjima nerazumevanja, pa i emocionalnog odbacivanja od strane roditelja. Jedan od ključnih faktora rizika su neadekvatne emocionalne veze adolescenata/adolescentkinja sa roditeljem istog pola, što je u radu posebno diskutovano.

Ključne reči: emocionalna nestabilnost, adolescenti/adolescentkinje, Srbija, Crna Gora

UVOD

Adolescencija je veoma turbulentan period u razvoju ličnosti. Gotovo kompulzivna potreba adolescenata da što pre ostvare veću autonomiju i samopoštovanje, često ih dovodi u nesporazume, pa i otvorene sukobe sa užom socijalnom sredinom, a prvenstveno s roditeljima (Laursen & Collins, 2004). Sukobi adolescenata sa roditeljima su na početku adolescencije vrlo česti zbog nastojanja adolescenata da što pre izgrade autonomiju (Steinberg, 1990). U kasnijim fazama adolescenti uspostavljaju više bilansirane, egalitarne obrasce (Collins & Steinberg, 2006). Roditelji u principu podstiču autonomiju adolescenata, ali je povod za sukob sa adolescentima brzo uspostavljanje autonomije koju roditelji ne odobravaju. Učestalost i intezitet sukoba se različito ispoljavaju u različitim fazama adolescencije. Najčešći su u ranoj fazi, a zatim se ta učestalost smanjuje (De Goede, Branje & Meeus, 2009; Jensen-Campbell & Graziano, 2000). Međutim, sukobi jačaju u intezitetu u srednjoj fazi adolescencije. Taj intezitet postepeno opada, a rastu pregovaranje i egalitarni odnosi u rešavanju sukoba između adolescenata i roditelja. Svi ovi često suprostavljeni procesi dovode do znatne emocionalne nestabilnosti adolescenata u ranoj i srednjoj adolescenciji. Naročito u ranoj i srednjoj adolescenti/adolescentkinje često osciliraju između vrlo suprostavljenih afektivnih stanja

⁴⁷ borivoje.djukanovic@gmail.com

(potištenosti, depresivnosti i besa, bespomoćnosti i osećanja onipotentnosti i sl). I roditelji i adolescenti u periodu rane i srednje adolescencije osećaju se anksiozno i nesigurno; roditelji (posebno majke) zbog osećanja da gube autoritet i kontrolu nad adolescentima/adolescentkinjama, a adolescenti/adolescentkinje zbog jake potrebe za autonomijom i samostalnošću (Smetana, 2011). Adolescenti ističu da u ranoj i srednjoj adolescenciji imaju manju podršku roditelja (De Goede, Branje & Meeus, 2009). Kognitivni razvoj u adolescenciji utiče da adolescenti počinju da dovode u pitanje roditeljske stavove, u koje se nije smelo sumnjati. Sukobi se neminovno javljaju kao posledice suprotnih očekivanja jednih od drugih, ali su sukobi vrlo često i katalizatori pozitivnih promena kada obe strane ustanove da stari obrasci ponašanja nisu funkcionalni, već treba uvesti nove, funkcionalnije u cilju uspostavljanja zrelijih egalitarnih odnosa (Branje, Laursen & Collins, 2012; Branje, 2018). Sve to doprinosi uspostavljanju veće bliskosti i smanjenju negativnih afektivnih stanja. Od ranijih odnosa zavisi da li će se uspostaviti svojevrsna ravnoteža između bliskih relacija i sukoba. U našem istraživanju smo se usmerili prvenstveno na analizu fenomenološke slike emocionalne nestabilnosti adolescenata/adolescentkinja u Srbiji i Crnoj Gori.

Ciljevi istraživanja

Naše istraživanje je prvo ovog obima i na ovolikom uzorku u regionu zapadnog Balkana, a koliko nam je poznato slična istraživanja vrlo su retka. Takođe, instrument koji je specijalno konstruisan za potrebe ovog istraživanja prvi put se primenjuje. Iz ta dva razloga ono ima eksplorativan karakter; istraživački ciljevi ne proističu iz nekog čvršćeg teorijsko-hipotetičkog okvira već su više orjentiri u kojim pravcima treba usmeriti pažnju u budućim istraživanjima ovog problema.

Prvi cilj je da se opiše Skala emocionalne nestabilnosti adolescenata u dve države zapadnog Balkana.

Drugi cilj je da se ispita kako se strukturise Skala primenom faktorske analize.

Treći cilj je da se opišu sličnosti i razlike u različitim pojavnim oblicima emocionalne nestabilnosti.

METODE ISTRAŽIVANJA I MERNI INSTRUMENTI

Uzorak istraživanja

Reč je o dva prigodna uzorka adolescenata od prvih do četvrtih razreda srednjih škola iz Srbije i Crne Gore, dobijenih dobrovoljnim popunjavanjem elektronske ankete. Istraživanje je sprovedeno u jeku pandemije Covida 19 - od maja do novembra 2020. godine.

Ukupan broj adolescenata obuhvaćenih ovim istraživanjem iznosi 3828, od čega 2803 iz Srbije i 1123 iz Crne Gore. Od 2803 ispitanika iz Srbije 46,3% su muškog, a 53,7% ženskog roda. Od 1123 ispitanika iz Crne Gore 36,2% su muškog, a 63,8% ženskog roda. Iako adolescentkinje dominiraju u oba uzorka, izrazita je prevalencija adolescentkinja u uzorku iz Crne Gore, skoro dvostruko više. Može se pretpostaviti da su adolescentkinje u Crnoj Gori više orjentisane na porodicu i porodične odnose nego adolescenti, što je verovatno uticalo da su one radije prihvatale elektronsku anketu.

Instrument istraživanja

Za potrebe ovog istraživanja konstruisali smo Skalu emocionalne nestabilnosti, koja sadrži 18 tvrdnji sa odgovorima u obliku petostepene Likertove skale od 1, kao najnižeg stupnja slaganja sa tvrdnjom do 5 kao najvišeg stupnja slaganja sa tvrdnjom. Skala je data u tabeli 1.

Tabela 1. Frekvencije i validni procenti Skale emocionalne nestabilnosti adolescenata

Tvrdnje	Nikad N(%)	Retko N(%)	Ponekad N(%)	Često N(%)	Uvek N(%)	Ukupno N(%)
1. Osećam se potišteno, bezvoljno.	1833 46,7	951 24,2	678 17,3	302 7,7	162 4,1	3926 100,0
2. Sklona sam konzumiranju PAS.	3522 89,7	143 3,6	101 2,6	45 1,1	115 2,9	3926 100,0
3. Svađam se sa ljudima bez razloga.	2262 57,6	854 21,8	479 12,2	198 5,0	133 3,4	3926 100,0
4. Nisam zainteresovan-a za školu.	1313 33,4	840 21,4	1029 26,2	405 10,3	339 8,6	3926 100,0
5. Razmišljam o samoubistvu.	3280 83,5	297 7,6	170 4,3	94 2,4	85 2,2	3926 100,0
6. Voleo-la bih da mogu da pobegnem od kuće.	2940 74,9	436 11,1	312 7,9	113 2,9	125 3,2	3926 100,0
7. Ne trpim uvrede i zato se lako potučem.	2432 61,9	766 19,5	382 9,7	154 3,9	192 4,9	3926 100,0
8. Razmišljam da napustim školu.	3284 83,6	307 7,8	157 4,0	83 2,1	95 2,4	3926 100,0
9. Imam nagle promene raspoloženja.	994 25,3	1124 28,6	927 23,6	483 12,3	398 10,1	3926 100,0
10. Osećam se napeto bez konkretnog razloga.	1736 44,2	932 23,7	621 15,8	396 10,1	241 6,1	3926 100,0
11. Tužna sam i nesrećna osoba.	2347 59,8	817 20,8	462 11,8	178 4,5	122 3,1	3926 100,0
12. Osećam da me roditelji ne razumeju.	2033 51,8	836 21,3	601 15,3	253 6,4	203 5,2	3926 100,0
13. Osećam da moj život nema smisla.	1960 50,0	455 11,6	472 12,0	451 11,5	585 14,9	3926 100,0
14. Imam volju za učenjem i školom.	673 17,1	1177 30,0	1098 28,0	591 15,1	387 9,9	3926 100,0
15. Vedra sam i pozitivna osoba.	1868 47,6	1407 35,8	446 11,4	144 3,7	61 1,6	3926 100,0
16. Osećam da me roditelji ne vole.	3221 82,0	345 8,8	186 4,7	68 1,7	106 2,7	3926 100,0
17. Najviše mi odgovara da budem sam sa sobom.	665 16,9	976 24,9	1301 33,1	600 15,3	384 9,8	3926 100,0
18. Osećam potrebu za izlaskom i prijateljima.	88 4,0	257 6,5	601 15,3	1074 27,4	1836 46,8	3926 100,0

Distribucija frekvencija na Skali je u uobičajenim granicama za adolescentni period. Takođe su očekivane i nešto povećane frekvencije određenih ajtema, karakterističnih za adolescentni period (videti tabelu 1):

- tvrdnja 17. („Najviše mi odgovara da budem sam sa sobom“);
- tvrdnja 9. („Imam nagle promene raspoloženja“);
- tvrdnja 10. („Osećam se napeto bez konkretnog razloga“);
- tvrdnja 4. („Nisam zainteresovan-a za školu“).

Pored navedenih, tvrdnje 1. i 3., u kojima se ispoljavaju međusobno suprotstavljene afekti, indikativne su za turbulentni adolescentni period. Distribucija 18. tvrdnje, gde skoro tri četvrtine (74,1%) osećaju povećane potrebe za izlascima i prijateljima, posledica je socijalne izolacije, uslovljene pandemijom Covida – 19. Ova Pandemija adolescente najteže pogađa usled pojačane potrebe za socijalnim kontaktima, u kojima dobijaju potvrdu opravdanosti vlastitih stavova, vrednosti i ponašanja. U tom kontekstu, gotovo je kompulzivna adolescentna potreba za uspostavljanjem i održavanjem socijalnih kontakata uopšte, a posebno sa vršnjacima.

Skalu emocionalne nestabilnosti podvrgli smo Warimax faktorskoj analizi. Skala se inače prvi put primenjuje. Kaiser-Meyer-Olkin test je relativno visok i iznosi 0,925, što ukazuje da Skala ima dobra metrijska svojstva i da je pogodna za faktorizaciju. Sadrži tri faktora, iako po dominaciji prvog

Poremećaji u ponašanju djece i mladih

faktora više podseća na jednofaktorsku strukturu. Prvi faktor nosi 39,837 varijanse, drugi 9,105 varijanse, a treći 6,766. Na prvom najjačem faktoru, koji nosi 39,837 varijanse, sa saturacijama iznad 0,500 izdvojilo se deset ajtema (tabela 2.):

- osećam se napeto bez konkretnog razloga	0,801;
- tužna sam i nesrećna osoba	0,794;
- osećam se potišteno i bezvoljno	0,789;
- osećam da me roditelji ne razumeju	0,742;
- imam nagle promene raspoloženja	0,692;
- voleo-la bih da mogu da pobeđnem iz kuće	0,623;
- vedra sam i pozitivna osoba	0,603;
- svađam se sa ljudima bez razloga	0,549;
- razmišljam o samoubistvu	0,538;
- osećam da me roditelji ne vole	0,535.

Na ovom faktoru sa visokim saturacijama izdvojili su se ajtemi koji ukazuju na anksioznost, depresivnost, nisko samopoštovanje i suicidalne ideje zbog osećanja emocionalne odbačenosti i zanemarivanja roditelja. Iz tog razloga smo ovaj prvi faktor nazvali *faktorom depresivno-neurotičnih reagovanja adolescenata/adolescentkinja zbog roditeljskog nerazumevanja i emocionalnog odbacivanja*.

Tabela 2. Matrica rotiranih komponenti Skale emocionalne nestabilnosti za ukupan uzorak

Tvrdnje	Faktori		
	1.	2.	3.
1. Osećam se napeto bez konkretnog razloga.	0,801	0,219	0,028
2. Tužna sam i nesrećna osoba.	0,794	0,137	0,245
3. Osećam se potišteno, bezvoljno.	0,789	0,116	0,172
4. Osećam da me roditelji ne razumeju.	0,742	0,074	0,274
5. Imam nagle promene raspoloženja.	0,692	0,327	-0,035
6. Voleo-la bih da mogu da pobeđnem iz kuće.	0,623	0,090	0,512
7. Vedra sam i pozitivna osoba.	0,603	0,257	-0,014
8. Svađam se sa ljudima bez razloga.	0,549	0,353	0,142
9. Razmišljam o samoubistvu.	0,538	0,171	0,534
10. Osećam da me roditelji ne vole.	0,535	-0,072	0,525
11. Osećam da moj život nema smisla.	0,394	0,051	0,241
12. Imam volju za učenjem i školom.	0,173	0,807	0,012
13. Nisam zainteresovan/na za školu.	0,247	0,762	0,112
14. Razmišljam da napustim školu.	0,090	0,525	0,500
15. Ne trpim uvrede i zato se lako potučem.	0,116	0,460	0,320
16. Sklon/a sam konzumiranju psihoaktivnih supstanci.	0,028	0,185	0,693

Na drugom faktoru, koji nosi 9,105% varijanse, sa saturacijama iznad 0,500, izdvojila su se tri ajtema:

- imam volju za učenjem i školom	0,807;
- nisam zainteresovan-a za školu	0,762;
- razmišljam da napustim školu	0,525.

Ovaj drugi faktor nazvali smo *faktorom ambivalentnog odnosa adolescenata/adolescentkinja prema školi i učenju*.

Na trećem faktoru sa saturacijama iznad 0,500, izdvojilo se pet ajtema:

- sklon/a sam konzumiranju psihoaktivnih supstanci	0,693;
- razmišljam o samoubistvu	0,534;
- osećam da me roditelji ne vole	0,525;
- voleo/la bih da mogu da pobeđnem od kuće	0,512;
- razmišljam da napustim školu	0,500.

Poremećaji u ponašanju djece i mladih

Ovaj treći faktor, u kome dominiraju zloupotreba psihoaktivnih supstanci, suicidalne ideje i emocionalno odbacivanje adolescenata/adolescentkinja nazvali smo *faktorom teškog devijantnog ponašanja adolescenata/adolescentkinja*.

Tabela 3. Razlika između uzoraka Srbije i Crne Gore po tvrdnjama Skale emocionalne nestabilnosti

Tvrdnje	t	Df.	Sig.
1. Osećam se potišteno, bezvoljno.	-4,832	3826	0,000
2. Sklon-a sam konzumiranju PAS.	-0,952	3826	0,341
3. Svađam se sa ljudima bez razloga.	-2,654	3826	0,008
4. Nisam zainteresovan-a za školu.	-1,753	3826	0,080
5. Razmišljam o samoubistvu.	-3,229	3826	0,001
6. Voleo-la bih da mogu da pobeđnem od kuće.	-3,555	3826	0,000
7. Ne trpim uvrede i zato se lako potučem.	-3,311	3826	0,001
8. Razmišljam da napustim školu.	-3,265	3826	0,001
9. Imam nagle promene raspoloženja.	-5,668	3826	0,000
10. Osećam se napeto bez konkretnog razloga.	-4,575	3826	0,000
11. Tužna sam i nesrećna osoba.	-1,314	3826	0,189
12. Osećam da me roditelji ne razumeju.	-4,733	3826	0,000
13. Osećam da moj život nema smisla.	16,491	3826	0,000
14. Imam volju za učenjem i školom.	-0,287	3826	0,774
15. Vedera sam i pozitivna osoba.	-3,349	3826	0,001
16. Osećam da me roditelji ne vole.	-2,037	3826	0,042
17. Najviše mi odgovara da budem sam - a sa sobom.	-5,272	3826	0,000
18. Osećam potrebu za izlaskom i prijateljima.	-3,583	3826	0,000

Primenom t testa na Skali emocionalne nestabilnosti između uzoraka Srbije i Crne Gore nađene su statistički značajne razlike na sledećim ajtemima (tabela 3). To su:

osećam da moj život nema smisla	t=16,491; p=0,000;
imam nagle promene raspoloženja	t= -5,668; p=0,000;
najviše mi odgovara da budem sam-a sa sobom	t= -5,272; p=0,000;
osećam se potišteno, bezvoljno	t= -4,832; p=0,000;
osećam da me roditelji ne razumeju	t= -4,733; p=0,000;
osećam se napeto, bez posebnih razloga	t= -4,575; p=0,000;
osećam potrebu za izlaskom i prijateljima	t= -3,583; p=0,000;
voleo/la bih da mogu da pobeđnem iz kuće	t= -3,555; p=0,000;
vedra sam i pozitivna osoba	t= -3,349; p=0,001;
ne trpim uvrede i zato se lako potučem	t= -3,311; p=0,001;
razmišljam o samoubistvu	t= -3,229; p=0,001;
razmišljam da napustim školu	t= -3,265; p=0,001;
svađam se sa ljudima bez razloga	t= -2,654; p=0,008;
osećam da me roditelji ne vole	t= -2,037; p=0,042.

Na svim navedenim tvrdnjama adolescenti iz Crne Gore pokazuju veće vrednosti aritmetičkih sredina u odnosu na adolescente iz Srbije (videti Tabelu 4). Primenom t testa utvrđene su veoma visoke značajnosti razlika na prvih 8 tvrdnji, a visoke i na sledećih pet (videti tabelu 3). Među prvih osam dominiraju depresivna stanja, nagle promene raspoloženja, napetost, anksioznost, praćene osećanjima da ih roditelji ne razumeju i emocionalno odbacuju. Očigledno je da adolescenti/adolescentkinje iz Crne Gore prolaze kroz intenzivniju adolescentnu krizu nego iz Srbije koja je dosta tipična za rani i srednji adolescentni period, karakterisan depresivnošću, dezorijentacijom, naglim izmenama raspoloženja, suicidalnim idejama, nemogućnošću kontrole afekata i emocija, osećanjima nerazumevanja, pa i emocionalnog odbacivanja od strane roditelja.

U svim navedenim tvrdnjama dominiraju oni koji ukazuju na depresivnost, dezorijentisanost i povlačenje adolescenata/adolescentkinja iz Crne Gore (život bez smisla, potreba za usamljenošću, osećanje potištenosti, bezvoljnosti, nerazumevanje roditelja i sl.). Umesto sukoba sa roditeljima, naglašena je internalizacija, a u izvesnoj meri i eksternalizacija (sklonost bezrazložnim svdama i

tučama i potrebe za bežanjem iz kuće i škole). U svjetlu nešto ranijih razmatranja, sklonost crnogorskih adolescenata ka povlačenju kao bazičnom biheviornom obrascu u odnosima sa roditeljima pre svega je uslovljena dominantnim i kontrolišućim majkama i upravo zato relativno slabim i permisivnim očevima koji su kao i adolescenti u porodičnim sukobima skloniji povlačenju pred majkama kako bi se očuvao potreban nivo porodične kohezije kao protivteže porodičnoj dezintegraciji. Suprotno tome, adolescentkinje iz Crne Gore znatno su sklonije sukobima i rivaliziranju sa majkama u cilju zadobijanja prevlasti u porodičnim odnosima.

Treba posebno istaći da su adolescentkinje, inače značajno zastupljenije u uzorku iz Crne Gore, ispoljile značajno veću emocionalnu nestabilnost nego adolescenti ($F=35,654$; $df=1121$; $p=0,000$) tako da su adolescentkinje u Crnoj Gori dominantno uticale na nepovoljniju afektivnu sliku nego adolescenti. Verovatno su toj nepovoljnijoj afektivnoj slici takođe doprineli još intenzivniji sukobi adolescentkinja nego adolescenata sa majkama oko kontrole i dominacije u odlučivanju i ponašanju članova porodice. Suprotno adolescentkinjama, adolescenti kao i njihovi očevi u Crnoj Gori u sukobu sa kontrolišućim majkama se radije povlače i komformiraju zahtevima majki, kao najbezbolnijem načinu razrešenja sukoba.

Tabela 4. Grupni statistici razlika između uzoraka Srbije i Crne Gore po tvrdnjama Skale emocionalne nestabilnosti

Tvrdnje	Država	N	AS	SD	SGAS
Osećam se potišteno, bezvoljno	SR	2705	1,9235	1,13594	0,02184
	CG	1123	2,1202	1,17337	0,03501
Skłona sam konzumiranju psihoaktivnih supstanci.	SR	2705	1,2318	0,81763	0,01572
	CG	1123	1,2591	0,78851	0,02353
Svađam se sa ljudima bez razloga.	SR	2705	1,7128	1,05958	0,02037
	CG	1123	1,8130	1,07505	0,03208
Nisam zainteresovan/na za školu.	SR	2705	2,3630	1,28825	0,02477
	CG	1123	2,4426	1,25353	0,03741
Razmišljam o samoubistvu.	SR	2705	1,2902	0,80613	0,01550
	CG	1123	1,3865	0,91544	0,02732
Voleo/la bih da mogu da pobegnem iz kuće.	SR	2705	1,4429	0,94631	0,01819
	CG	1123	1,5663	1,05119	0,03137
Ne trpim uvrede i zato se lako potučem.	SR	2705	1,6636	1,08545	0,02087
	CG	1123	1,7934	1,14931	0,03430
Razmišljam da napustim školu.	SR	2705	1,2872	0,81403	0,01565
	CG	1123	1,3847	0,90148	0,02690
Imam nagle promene raspoloženja.	SR	2705	2,4591	1,26948	0,02441
	CG	1123	2,7142	1,26211	0,03766
Osećam se napeto bez konkretnog razloga.	SR	2705	2,0421	1,23005	0,02365
	CG	1123	2,2440	1,27332	0,03800
Tužna sam i nesrećnaosoba.	SR	2705	1,6895	1,05141	0,02022
	CG	1123	1,7382	1,02857	0,03069
Osećam da me roditelji ne razumeju.	SR	2705	1,8617	1,16347	0,02237
	CG	1123	2,0597	1,21231	0,03618
Osećam da mojživot Nema smisla.	SR	2705	2,5375	1,59748	0,03072
	CG	1123	1,6741	1,12606	0,03360
Imam volju za učenjem i školom.	SR	2705	2,7028	1,20849	0,02324
	CG	1123	2,7150	1,19297	0,03560
Vedra sam i pozitivna osoba.	SR	2705	1,7261	0,90446	0,01739
	CG	1123	1,8335	0,90150	0,02690
Osećam da me roditelji ne vole.	SR	2705	1,3238	0,83876	0,01613
	CG	1123	1,3865	0,92801	0,02769
Najviše mi odgovara da budem sama sa sobom.	SR	2705	2,6943	1,20222	0,02312
	CG	1123	2,9163	1,14701	0,03423
Osećam potrebu za izlaskom i prijateljima.	SR	2705	4,0248	1,14052	0,02193
	CG	1123	4,1665	1,04951	0,03132

Legenda: N – broj ispitanika; AS - aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; SGAS – standardna greška aritmetičke sredine

DISKUSIJA

Rezultati istraživanja ne omogućavaju direktna poređenja iz dva razloga: skala se prvi put primenjuje, a osim toga o ovoj temi nisu vršena istraživanja na uzorcima Srbije i Crne Gore, makar i kada je reč o prigodnim uzorcima. Ipak, rezultati se mogu porediti u jednom širem kontekstu. Oscilaciju između stanja potištenosti, usamljenosti, napetosti, kao dominantnijih simptoma u afektivnoj slici adolescenata i abreakcije tih stanja putem bezrazložnih svađa sa okolinom i ispoljavanja besa prema drugima ističu i drugi istraživači (Bagwell, Newcomb & Bukowski, 1988; Uchino, Uno & Holt-Lunstad, 1999; Taylor, 1999; Laible & Thompson, 1998; Davies & Cummings, 1998; Gordis, Margolin & John, 1997). Naši nalazi se unekoliko razlikuju po tome što su naši adolescenti/adolescentkinje izgleda nešto skloniji povlačenju i internalizaciji simptoma kada nastupe neminovni sukobi sa roditeljima nego adolescenti u zapadnim zemljama. To je verovatno posledica jačeg patrijahalnog nasleđa i autoritarnijih roditeljskih vaspitnih obrazaca u zemljama zapadnog Balkana, ali bi tu našu pretpostavku tek trebalo potvrditi u novim istraživanjima na većim i reprezentativnijim uzorcima. Pouzdaniji nalazi vezani za načine razrešenja sukoba adolescenata/adolescentkinja sa roditeljima izuzetno su važni za ishode adolescentnog sazrevanja. Štaviše, bez sukoba, koji su u ranim i srednjima periodima adolescencije najučestaliji i najintezivniji, nije moguće socijalno sazrevanje adolescenata/adolescentkinja koje se postiže kroz uzajamno pregovaranje, što u konačnom rezultira egalitarnijim odnosima između jednih i drugih i doprinosi emocionalno i socijalno izbalansiranim porodičnim odnosima. Čini se da zbog nešto naglašenijeg autoritarnog karaktera tih odnosa u zemljama zapadnog Balkana dolazi do usporavanja, a nekada i blokade tih procesa adolescentnog sazrevanja. Jedan nalaz koji posredno, ali vrlo ubedljivo ide u prilog ovoj našoj pretpostavci je da je najrasprostranjenija bihevioralna „zavisnost“ od 11 ispitivanih i u Srbiji i u Crnoj Gori „zavisnost“ od ljubavnog partnera (Đukanović & Knežević – Tasić, 2016). Ovu „zavisnost“ karakteriše izrazita emocionalna i socijalna nezrelost njenih nosilaca.

Rezultati faktorske analize samo su upotpunili i nijansirali sliku afektivnih problema i problema ponašanja, tipičnih za adolescentni period. Prvi je faktor dominantan i ukazuje da u strukturi afektivne slike dominiraju depresivni i neurotični simptomi (potištenost, izgubljenost, anksioznost, tuga, nagle izmene raspoloženja, suicidalne ideje i dr.) zbog doživljaja da ih roditelji ne razumeju i ne vole. Povlačenje iz sukoba ne smanjuje nego samo pojačava tu negativnu afektivnu sliku. Faktorska struktura ukazuje na još jednu nepovoljnu tendenciju u psihosocijalnom sazrevanju adolescenata u dve države; u sukobu adolescenti/adolescentkinje radije internalizuju nego što eksternalizuju simptome konflikta sa roditeljima, što se vidi po drugom znatno slabijem faktoru sa mnogo manjim brojem ajtema koji ukazuju na eksternalizaciju simptoma. Najzad, treći faktor govori o najdrastičnijim ishodima konflikata sa roditeljima koji ukazuju na vrlo teške ishode internalizacije simptoma: bolesti zavisnosti i suicidalne ideje usled nepodnošljivog prihvatanja saznanja da ih roditelji emocionalno odbacuju.

Uz sve ove sličnosti, rezultati ukazuju i na značajne razlike u vrsti konflikata i načinima njihovog razrešavanja u porodicama adolescenata/adolescentkinja Crne Gore i Srbije, uslovljene specifičnom psihodinamikom odnosa mladih Crne Gore prema majkama. Da bi izbegli suočavanje sa visokim zahtevima majki i njihovu izraženu kontrolu adolescenti se radije povlače ili komformiraju zahtevima majki kako bi izbegli sukobe, u čemu su slični svojim očevima, dok su adolescentkinje sklonije sukobu i rivaliziranju sa majkama nego povlačenju, čime se identifikuju sa majkama. I jedni i drugi imaju iskrivljene emocionalne obrasce roditeljske identifikacije; adolescenti sa slabim i ambivalentnim očevima, a adolescentkinje sa dominantnim, kontrolišućim majkama. Sve ove tendencije zbog sličnih sociopsiholoških i istorijsko- kulturoloških obrazaca postoje i u Srbiji, ali su slabije izražene. Rezultati su pokazali da je adolescentna kriza u Crnoj Gori izraženija i po dubini i po širini nego u Srbiji. Tome su svakako doprinele i značajne strukturalne promene u porodicama nižih i delom srednjih slojeva crnogorskog društva pod uticajem sveopšte društvene krize devedesetih, u kojoj su se žene mnogo bolje snašle. To je dovelo do redistribucije porodičnog autoriteta „u korist“ žena i slabljenja pozicije muškaraca u većini aspekata svakodnevnog života (Đukanović, 2018).

LITERATURA:

Bagwell, C.L., Newcomb, A.F. & Bukowski, W.M. (1998). Preadolescent friendship and peer rejection as predictors of adult adjustment. *Child Development* 69(1), 140–153.

Branje, S. (2018). Development of Parent - Adolescent Relationships Conflict Interactions as a Mechanism of Change. *Child Development perspectives*, 12(3), 171–176.

Branje, S., Laursen, B. & Collins, W.A. (2012). Parent–child communication during adolescence. U A. Vangelisti, (Ur.) *Routledge Handbook of family communication* (Second Edition) (271-286). New York: Routledge.

Collins, W.A. & Steinberg, L. (2006). Adolescent development in interpersonal context. U W. Damon & N. Eisenberg (Ur.) *Handbook of child psychology: Vol. 4, Socioemotional processes* (1003–1067). New York: Wiley.

Davies, P.T. & Cummings, E.M. (1998). Exploring children’s emotional security as a mediator of the link between marital relations and child adjustment. *Child Development*, 69(1), 124–139.

De Goede, I.H.A., Branje, S.J.T. & Meeus, W.H.J. (2009). Developmental changes in adolescents’ perceptions of relationships with their parents, *Journal of Youth and Adolescence*, 38(1): 75–88.

Đukanović, B. (2018). Svakodnevni život [Everyday life]. U D. Vukčević (Ur.) *Sociološki presjek crnogorsko gdruštva* [Sociological cross-section of Montenegrin society], (107- 337). Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

Đukanović, B. & Knežević - Tasić, J. (2016). *Bihevioralne zavisnosti u Crnoj Gori* [Behavioral addictions in Montenegro]. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.

Gordis, E.B., Margolin, G. & John, R.S. (1997). Marital aggression, observed parental hostility, and child behavior during triadic family interaction. *Journal of Family Psychology*, 11, 76–89.

Jensen-Campbell, L.A. & Graziano, W.G. (2000). Beyond the school yard: Relationships as moderators of daily interpersonal conflict. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(8), 923–935.

Laible, D.J. & Thompson, R.A. (1998). Attachment and emotional understanding in preschool children. *Developmental Psychology*, 34(5), 1038–1045.

Laursen, B. & Collins, W.A. (2009). Parent-child relationships during adolescence. U R.M. Lerner & L. Steinberg (Ur.) *Handbook of Adolescent Psychology*, NJ:Wiley.

Smetana, J.G. (2011). *Adolescents, families, and social development -How teens construct their world*, West Sussex, UK: Wiley Blackwell.

Steinberg, L. (1990). Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship. In S.S. Feldman & G.R. Elliott (Ur.) *At the threshold: The developing adolescent* (255–276), Cambridge: Harvard University Press.

Taylor, S.E. (1999). *Health psychology* (4th ed.). New York: McGraw-Hill.

Uchino, B. N., Uno, D. & Holt-Lunstad, J. (1999). Social support, physiological processes and health. *Current Directions in Psychological Science*, 8(5), 145–148.

DIFFERENCES AND SIMILARITIES ON THE EMOTIONAL INSTABILITY SCALE OF ADOLESCENTS IN SERBIA AND MONTENEGRO

Abstract: *In this research, the Scale of Emotional Instability with 18 items, specially constructed for the research, was applied for the first time on appropriate samples of 2803 adolescents from Serbia and 1123 from Montenegro through an electronic survey. Depressive-anxiety symptoms dominate, typical for the adolescent period (social withdrawal, mood swings, tension, depression, lethargy, propensity for unreasonable quarrels). Warimax factor analysis statistics showed good metric properties of the Scale. Three factors stood out, the first of which is markedly stronger than the other two. The first factor is characterized by depressive neurotic reactions due to parental misunderstanding and emotional rejection of adolescents, which only confirmed the previous description of the Scale. The second factor is the factor of an ambivalent attitude towards school and learning, while the third factor includes phenomena that indicate difficult forms of deviant behavior. Adolescents from Montenegro are going through a more severe adolescent crisis than in Serbia, characterized by depression, disorientation, sudden mood swings, suicidal ideas, inability to control emotions and feelings, feelings of misunderstanding, and even emotional rejection by parents. One of the key risk factors is inadequate emotional connections between adolescents and parents of the same sex, which is especially discussed in the paper.*

Key words: *emotional instability, adolescents, Serbia, Montenegro*